

KÄTTEMAKS PSALMIDES

ERMO JÜRMA

ermo@kus.tartu.ee

Kolmanda aastatuhande algul oleme kogenud, et elame sagenenud terrorirünnakutest vappuvas maailmas; paljud haavad nii üksikinimeste kui tervete rahvaste elus on tänini parandamata. Pole vähe ka neid inimesi, kes heietavad kättemaksumõtteid. Kindlasti on aga neidki, kes tulevad Jumala sõnast abi otsima, ja siin on oma koht ka Psaltril. Seda lugedes põrkutakse aga paratamatult ikka ja jälle karmidele kättemaksuväljenditele. Drastilisemad neist on ilmselt: “Jumal! Purusta hambad nende suus...” (Ps 58:7); “Kättemaksu Jumal, ISSAND, kättemaksu Jumal, hakka kumama!” (94:1); “Õnnis on see, kes haarab ja rabab su lapsemaimud vastu kaljut” (137:9).

Kättemaksuteemaga puutume kokku juba Piibli esimestes peatükkides (1Ms 4:24), see läbib kogu Pühakirja ning saavutab kulminatsiooni Uue Testamendi kontekstis (Rm 12:19b). Siiski on kättemaksumõtete esinemine Psaltris omaette probleemiks. Öeldakse, et vastus küsimusele, milline oli Vana Testamendi religioon ja mida see tähendas iisraellastele, ei ilmne kusagil nii selgelt kui siin.¹

¹ Klaus Koch, *Der Psalter und seine Redaktionsgeschichte: Neue Wege der Psalmenforschung* (Freiburg, Basel, Wien: Herder, 1994), 243.

Vihane kättemaks pole meeldiv nähtus. Paljude arvates väljendab see midagi väga negatiivset nii terve ühiskonna, grupi kui ka üksikinimese elus. Samas seostatakse kättemaksuga ka positiivseid aspekte nagu õiglus, sõltumatus ja enesekaitse, kuid enamasti samastatakse seda siiski destruktiivsete nähtustega, millest tuleks vabaneda.

Kättemaks võib osutuda tõsiseks probleemiks just neile, kes on harjunud mõttega, et headel inimestel pole sellega mingit pistmist. Nad tunnevad endid süüdlastena isegi siis, kui ei suuda varjata ega valitseda oma emotsioone, rääkimata sõnadest ja tegudest. Mäejutlus kuulutab: “Armastage oma vaenlasi ja palvetage nende eest, kes teid taga kiusavad” (Mt 5:44). Psalmistid seevastu näivad taotlevat kohati otse pidurdamatut kättemaksu ja tulevad sellega isegi palves julgelt Jumala ette.

Tavaline vastus sellele probleemile on olnud, et nendes kohtades on psalmid “tüüpiliselt vanatestamentlikud”, seaduse- ja kättemaksureligiooni dokumendid – seega eelkristlikud. Selline vastus on aga ohtlik, andes tunnistust kristlaste eelarvamustest Vana Testamendi ja juutluse suhtes. Pole tõsi, et heebrea piibel esindab ohjeldamatut kättemaksureligiooni. Vana Testament räägib ju ka erilise kirglikkusega Jumala ülevoolavast armastusest (Jr 31:3; Ho 2:21), põhjatust halastusest (5Ms 7:9; Ps 86:15) ja kõikehaaravast andestusest (Ps 103:3; Js 55:7). Teisalt sisaldub ka Uues Testamendis ootus, et Jumalale vastupanijad saaksid oma ülekohtu eest palga (Rm 12:19; 2Ts 1:6).

Nii kerkib mitmelt poolt vastamist ootav küsimus: kuidas on õige käia ümber selliste lõikudega Pühakirjast? Mida tähendavad Psalmide raamatu kättemaksulaused? Kus ja kuidas neid tarvitada? Vastust ei saa aga anda kiirustades ega ühe lausega. Psaltrit on vahel nimetatud minipiiblikuks ja selle sõnum on rikas ning mitmetahuline.

MILLISEID PSALME LUGEDA KÄTTEMAKSUPSALMIDEKS?

Psalmides esineva kättemaksuteema käsitlemisel kohtame kirjan-
duses mitmesuguseid väljendeid. Autorid tarvitavad erineva inten-
siivsusevarjundiga termineid ning alati ei olda selles ka järjekindlad.
Kõige sagedamini räägitakse kättemaksu-, kättetasumis-, needmis-,
sajatus-, hävitamis-, kiivus-, ja vaenlase kahjustamise psalmidest.²

Kättemaksuteemat sisaldavat materjali Piiblis võime ära tunda
ühelt poolt tarvitatud märksõnadest. Psalmides esinevaist on olulisi-
mad järgnevad heebrea sõnad: אלה 'sajatus, needus' (Ps 10:7;
59:13), ארר 'kellegi peale needust panema' (Ps 119:21), נקם 'kätte
tasuma, kättemaksumõtteid hauduma' (Ps 8:3; 44:17; 99:8), נקם
'kättemaks, kättetasumine' (Ps 58:11), נקמה (Ps 18:48; 79:10;
94:1; 149:7), גמול 'kättemaks' (Ps 28:4; 94:2; 103:2; 137:8),
שׁלם *Pil.* 'kätte tasuma' (Ps 22:26; 31:24; 35:12; 37:21; 38:21;
41:11; 50:14; 56:13; 61:9; 62:13; 66:13; 76:12; 116:14,18;
137:8).³

Teisalt on kättemaksumõte esindatud ka seal, kus kõlavad
sõnad "viha", "raev", "vaenlane", "kättemaksja", "ülbus", "viha-
leek", "hävitama" jne. Juba selline märksõnaline kompamine viitab,
et küllaltki mahukast materjalist on vaja teha asjakohane valik.

Psalmide puhul mõtleme tavaliselt millelegi ülevale. Nii tundub
sõnade "psalm" ja "kättemaks" ühendamise võõristav. Liitsõna
"kättemaksupsalm" on küll tarvitatav eesti ja mitmetes teistes
keeltes, kuid samas pole sellel heebrea vastet. Nii tuleb nõustuda,
et "kättemaksupsalm" on liitsõna mõlema osise suhtes ebaõnnes-
tunud termin.

On veel ka sisuline põhjus, et mitte rääkida "kättemaksupsalmi-
dest". Nimelt on küsimus selles, milliseid psalme lugeda kätte-

² Saksa keeles vastavalt *Rache-, Vergeltungs-, Fluch-, Feindschädigungspsalmen*; inglise keeles *vengeance psalms, psalms of imprecation*.

³ Gerhard Lisowsky, *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament* (Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1958).

maksupsalmide hulka. XIX sajandi eksegeedid tegelesid rohkem kättemaksuteema enda kui psalmide täpse klassifitseerimisega. Tõenäoliselt võttis termini “kättemaksupsalm” esimesena kasutusele F. A. G. Tholuck,⁴ samas polnud see kuigi õnnestunud nimepanek. Vaadeldes sõna “kättemaks” tähenduse muutumise ajalugu selgub, et selle sisu on üha rohkem nihkunud juriidiliselt toimingult kirest juhitud tunnetepuhangule. Seepärast näib olevat sobivam kõnelda mitte kättemaksupsalmidest, vaid psalmidest, milles väljendatakse kättemaksu mõtteid Jumala enda karistava kättesaamise tähenduses.

Milliseid psalme loetakse kättemaksupsalmide hulka? Mulle olid kättesaadavad kuusteist tööd, kus on koostatud loetelusid kättemaksupsalmidest: J.-H. Kurtz 1865; R. Kittel 1914; E. König 1927; H. Gunkel 1929; A. Weiser 1935; D. Bonhoeffer 1940; H.-J. Kraus 1960; J. Scharbert 1965; J. Becker 1975; M. Augustin ja J. Kegler 1987; H. Egelkraut 1989; L. Ruppert 1991; E. Zenger 1994; B. Janowski 1995; J. R. Vannoy 1997; T. Staubli 1997.⁵ Kindlasti pole see ülevaade täielik, kuid saadud pilt haarab rohkem kui sajandipikkust uurimust ja võiks pakkuda järeltööst tegemiseks piisavalt avara raami.

Ilmnes, et kättemaksupsalmidena on vaadeldud lühemaid või pikemaid tekstilõike kokku kolmekümne seitsmest erinevast laulust. Kättemaksulõikude suhteline osakaal on ka üksikute psalmide kaupa väga erinev: vahel üks kuni kaks salmi (Ps 12; 17 jne), teisel võtavad need laulust palju suurema osa (Ps 59; 83; 109 jne). Kuid termin “kättemaksupsalm” ei taba märki ühegi psalmi kohta tervikuna. Nii seisavad uurijad probleemi ees, kas võtta kättemaksupsalmidena vaid õige väheseid, näiteks kolme (M. Augustin ja J. Kegler), või tervet hulka psalme (D. Bonhoefferil üle kahekümne viie). K. Waltke järgi palutakse Psaltri kolmekümne

⁴ Friedrich A. G. Tholuck, *Uebersetzung und Auslegung der Psalmen für Geistliche und Laien der christlichen Kirche* (Halle: Anton, 1843), 64.

⁵ Ermo Jürma, *Kättemaksuteema psalmides. TÜ usuteaduskonna magistritöö* (Tartu: 2001), 18–23.

viies laulus Jumalat, et ta karistaks vaenlasi.⁶ L. Ruppert leiab, et kättemaksumõtteid või -palveid sisaldab umbes kuuendik psalme. F. van der Velden väidab, et on üle kuuekümne psalmi, kus leidub vaenlase kahjustamise soovi või rahulolu, et see on toimunud.⁷ G. Sauer arvab, et selle teemaga seondub peaaegu kaks kolmandikku psalmidest.⁸ On siiski ilmne, et viimased määratlused on juba tendentslikud ja kindlasti ebaõnnestunud.

Kuna viidatud üksikuurimuste vaatenurgad olid erinevad, siis varieeruvad loomulikult ka valikud. Viieteistkümnes töös nimetati ka konkreetset psalmid, täpsemalt nende psalmide numbrid, kust võib leida kättemaksu sisaldavaid tekstilõike. Kõik autorid märkisid üksmeelselt kättemaksupsalmina vaid Ps 137, edasi kuulusid “paremusritta” Ps 109; 69; 58; 83; 59; 79; 35; 139; 70; 94.

Neist kaalutlustest lähtudes uurisin kümne psalmi kättemaksuteemat puudutavaid tekstilõike: Ps 35:1–8; 58:7–11; 59:6–16; 69:23–29; 70:3j; 83:10–19; 94:1j; 109:6–20; 137:7–9; 139:19–22. Need lõigud (kokku 67 salmi) hõlmavad umbes ühe kolmandiku vastavate psalmide tekstist (kokku 207 salmi). Valitud lõigud läbivad mitmes mõttes kogu Psaltrit, esindatud on kõik viis Psaltri raamatut. Esimesest raamatust (Ps 1–41) pärineb üks: Ps 35; teisest (Ps 42–72) neli: Ps 58; 59; 69; 70; kolmandast (Ps 73–89) üks: Ps 83; neljandast (Ps 90–106) üks: Ps 94; viiendast (Ps 107–150) kolm: Ps 109; 137; 139. Viis psalmi (Ps 35; 58; 59; 69; 70) kuuluvad nn Taaveti psalmide hulka, üks (Ps 83) on Aasafi psalm, viis (Ps 58; 59; 69; 70; 83) asuvad elohistlikus Psaltris, üks (Ps 94) on kuningapsalmide hulgas.⁹

⁶ Willem A. Van Gemeren, ed., *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*. Vol. 3 (Paternoster Press, 1997), “Theology of Psalms”, by Bruce K. Waltke, 1106.

⁷ Frank van der Velden, *Psalm 109 und die Aussagen zur Feindschädigung in den Psalmen* (Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 1997), 2.

⁸ Georg Sauer, *Die strafende Vergeltung Gottes in den Psalmen: Eine frömmigkeitsgeschichtliche Untersuchung. Teil I* (Erlangen: Universitätsdissertationen, 1961), 59jj.

⁹ Jürma, *Kättemaksuteema psalmides*, 24.

KÄTTEMAKSUMÕISTE PSALMIDES

Vanas Testamendis peetakse kättemaksu all silmas juba loomisel rajatud elukorralduse kaitset: “Kes valab inimese vere, selle vere valab inimene, sest inimene on tehtud Jumala näo järgi” (1Ms 9:5j). Nii on sõnal “kättemaks” Vana Testamendi varasemates kihtides positiivne kõla, mistõttu selle kasutust tuleb alati selgitada ajaloolistest ja sotsioloogilistest seostest lähtuvalt. Algselt tähendas see ühiskonna terviklikkuse taastamist. Psaltri vastavad laused oleksid arusaamatud, kui neis kõlaks vastu meie ettekujutusele vastav vihkav ja kättemaksuhimuline meelsus.

Kättemaksuprobleem psalmistidel

Küsimusele, kas Vanas Testamendis üldse ja eriti Psalmides peaks eeldama kättemaksuõpetust, on antud kahesuguseid vastuseid. Üheltpoolt võib näha, et Jahve ise kohtleb oma rahvast vastavalt nende suhtumisele Seadusesse (seda peegeldavad nt ajaloopsalmid) – kui rahvas on lepingut rikkunud, on tulnud ka karistus. See viib edasi kättemaksuusele ja -õpetusele. Ilmselt esindab D. P. Scaer laialt juurdunud arusaama: “Kättemaksuidee on Iisraeli moraali sissekodeeritud, mis teeb inimesed oma üleastumiste eest vastutavaiks.”¹⁰

Teised ei ole sellega nõusse jäänud. K. Koch uuris, kas Vanas Testamendis esineb kättemaksudogma, ja tuli järeldusele: “Kusagilt ei leidunud toetuspunkti, rääkimaks kättemaksuõpetusest.” Vastuse küsimusele, kuidas siis teoloogia on aastasadu langenud sellesse valetõlgendusse, arvab ta leidvat, võttes vaatluse alla Septuaginta. Kättemaksuõpetus ilmnevat just seal, eriti viimati tõlgitud osades. Ta toob näiteks heebrea verbi שׂוּב *Hiph*. ‘tasuma’, mida ajaloolistes

¹⁰ *Evangelical Dictionary of Biblical Theology* (Michigan: Grand Rapids, 1996), “Vengeance” by David P. Scaer, 795.

raamatutes (nt Km 9:56j) tõlgitakse veel *απο*- või *επιστρεφω* ‘tasuma’, hilisemates osades (nt Õp 24:12) aga *αποδιδωμι* ‘tegu mööda tasuma, palka maksma’. See selgitab, et tõlkijad ei mõistnud enam nende raamatute esialgset vaadet. Nii pani Septuaginta Iisraeli religiooni õigusterminitesse, mida me heebreakeelsest tekstist veel ei leia.¹¹

Psalmide kättemaksusoove lugedes küsib kristlane ehmatusega, kuidas võivad küll jumalakartliku inimese nii kirglikud vihapursked olla inspireeritud ja seista Pühakirjas. Nende paremaks mõistmiseks võib öelda, et psalmide autorid ei soovi arendada üht kindlat õpetust, vaid avada ausalt oma südant Jumala ees. Nad tahavad ilma võltsvagaduseta öelda välja, mida nad tegelikult mõtlevad ja kuidas nad antud momendil oma hädas Jumala abi ette kujutavad. Nad arvavad, et kui Jumal on oma Seaduses sanktsioneerinud lepingurikkujaid kohutavate needustega (vrd 3Ms 26:14–39; 5Ms 27:14–26; 28:15–68), siis peab ta need ka jõustama.

Vana-Ida inimene kartis needust kui reaalselt väge. Seepärast oli sajatussõna hädakaitsena ainus edutöötav toiming juhtudel, mil ebaõiglaselt koheldu ei võinud loota inimlike kohtunike abile. Lisaks võime nõustuda sellega, et Psalmide kättemaksupassaažid on Piibli tervikseoses siiski objektiivselt tõeline prohvetlus, st inspireeritud tekstid kuulutamaks seda, mida jumalatutel taevases kohtus on tegelikult oodata. Hukatus tabab paadunud patuseid tööpoolest ja isegi palju karmimalt, kui kättemaksupsalmid oma sõnastuses aimata lasevad.

Kättemaksu erinevad aspektid psalmides

a) *Literaarne küsimus*

Kuidas võisid säärased mõtted jõuda psalmidesse? Nii nagu röömule ja valule alati midagi eelnes – need on ju vastus millelegi –, nii on

¹¹ Klaus Koch, “Gibt es ein Vergeltungsdogma im Alten Testament?“, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 52 (1, 1955), 38j.

ka psalmide kaebus ja kiitus reaktsioonid, mis eeldavad midagi varem toimunut. Mõlemad on elust enesest välja kasvanud, kujutades endast Jumala palge ees seisva inimese loomulikku reaktsiooni. Samas on õhtumaises traditsioonis võetud palvet pikka aega kui inimlikku tegu (*actio*, aga mitte *re-actio*). Psalmipalved on aga tegelikult pigem vastus – loomulik ja vajalik eluavaldus. Nii on ka Psaltri jõulised ja spontaansed kättemaksusõnad üks osa vanatestamentliku inimese seisemisest Jumala ees.

Poetiliste palvetena on kättemaksupsalmid ülekohtu keelelise sidumise meedium, samuti teejuht ülekohtust välja – Jumala palge ette, kes hoiab ärksana visiooni elust ilma ülekohtuta.¹² Mida seal tavapäraselt kättemaksuks nimetatakse, on morfoloogiliselt vaadatuna soovid, mille sisuks on vaenlaste karistamine. Võtame näiteks makarismi Ps 137:8–9: “Õnnis on see, kes sulle tasub sedamööda, kuidas sa meile oled teinud. Õnnis on see, kes võtab su väikesed lapsed ja rabab nad vastu kaljut.” Oma kontekstis on see mitte needus, vaid palve kättemaksu täideviimise pärast. Siin võiks rääkida vaid ühest selles psalmis leiduvast kättemaksupalvest, mitte aga veel kättemaksupalmist.

Vahel on väljendatud soovi jätta säärased lõigud hoopis välja. Kuid kas üksikute lõikude väljajätmine on Psaltri tekstide puhul üldse võimalik? Puhtkeeleliselt vaadatuna oleks see küsitav ettevõtmine, kuna siis peaks hakkama omavahel sobitama ka kõiki allesjäävaid salme. Edasi uurides ilmselt selguks, et on vaid kaks võimalust: kas jätta kogu psalmi tekst nii, nagu see on, või kustutada psalm tervikuna, aga igasugune tükeldamine tooks kaasa uued küsitavused.

Kuid üksikute kättemaksupsalmide Pühakirjast elimineerimisega poleks kõnealune “pahandus” veel kaugeltki kõrvaldatud, sest otseste üleskutsete – Jumal tehku kõigi vaenlastega kiire lõpp! – kõrval on Psaltris veel palju indikatiivseid väljendeid nende-

¹² Josef Peter Zauner, *Erstes Testament und Judentum in der römischen Liturgie*, <http://www.jcrelations.net/articl2/zauner.htm> (02.11.2001).

samade vaenlaste vastu. Kelle valikul ja millise õigusega jätta nood ja sarnased kohad alles? Kogu probleem on nii avar ja selle juured nii sügaval, et paari eriti pahandava salmi kõrvaldamisega ei saavutataks rahuldavat lahendust.

Iisraeli kultuses käisid abipalved ja needmissõnad vaenlaste vastu käsikäes. Arvatakse, et rahva kaebepсалmid kuulusid avalike meelearandus- ja palvepäevade liturgiasse. Mitme psalmi taga olevat ehtsad needmissõnad, mis praegu on valatud palvevormi. A. Weiser leidis, et üldiselt on vahekordade selgitamine vaenlastega pinnaseks, millel on toimunud Vana Testamendi religiooses luules areng needuselt selle viimase astme – kättemaksupalveni.¹³ Algujärseid, iseendast mõjuvaid needusi tarvitati püha sõja eel kultuslikes toimingutes ning mõnedes psalmides elavad need vanad motiivid edasi. Isikliku jumalapildi süvenemisega sai needusest palve, mis kutsus Jahvet üles tarvitama oma meeleva ja sekkuma. Niisugustes palvetes kasutatakse püha sõja kanooniliseks muutunud traditsiooni stereotüüpseid väljendeid.¹⁴

Psalmid pole pikad proosapalved, aga ka mitte üksikud palvehüüded. Samuti pole tegemist ühtainsat teemat käsitlevate luuletustega. Pigem on psalmid üksikutest osadest kokku pandud kompositsioonid, millest igaühel võis olla oma iseseisev eellugu. F. van der Velden ütleb: “Psalmistid ei formuleeri “metsikuid kättemaksusoove” suvaliselt – nad teavad, kuidas saab psalmide kirjanduslikus žanris vaenlase kahjustamist eetilisel ja esteetiliselt korrektselt väljendada.”¹⁵

¹³ Artur Weiser, *Die Psalmen*, I (Göttingen, Zürich: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987), 60.

¹⁴ Gerhard von Rad, *Der Heilige Krieg im alten Israel* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1952), 81j.

¹⁵ Velden, *Psalm 109 und die Aussagen zur Feindschädigung in den Psalmen*, 3.

b) Piibliteoloogiline vaatenurk –
võitlus “armetute ja vaeste” eest

Laulja poolt Jumala ette toodud kaebus on oma funktsioonilt sarnane kohtu ees esitatud kaebusega – see taotleb tekkinud olukorra muutumist. Tegemist pole vaid iseendas keerleva kaebuse või halinaga. Psalmide nendel väljenditel, mis räägivad ülekohtutegijate karistamisest, on soterioloogiline suunitlus. Pea alati on esindatud kolm osapoolt: Jumal, kes mõistab kohut; rõhutu, kelle eest Jumal seisab; vaenlane, kelle üle kohtumõistmisega saab rõhutule osaks pääste. Siit aga ilmneb, et kurja karistamine pole eesmärk omaette; see on pigem negatiivne külg ilmselt positiivses asjas – päästes.

Vanas Testamendis oli kättemaks piiritletud. Korraldus “Murre murde vastu, silm silma vastu, hammas hamba vastu; missuguse vea ta tegi teisele, niisugune tehtagu temale!” (3Ms 24:20) pole seadus, mis ainult nõuab kättemaksu, vaid ka seadus, mis piirab seda määrani, kus see ei saa enam ohustada tervet kogukonda.

On ilmne, et psalmistid lähevad mõõdukuses veelgi kaugemale. Nad respektierivad lauset, kus Jumal ütleb enda kohta: “Minu käes on kättemaks” (5Ms 35:32a). Siin väljendatakse lootust, et Jumala õiglus saab avalikuks võimalikult kiiresti.

I. Baldermann juhib tähelepanu asjaolule, et psalmides astutakse veel üks samm pehmendavas suunas. Karm konstateering “Sa murrad riivatute hambad” (Ps 3:8) kõlab meie kõrvus küll brutaalse agressioonina, kuid see ei taandu lihtsalt põhimõttele “hammas hamba vastu”. Ülekohtutegijalt soovitakse ära võtta eelkõige tema relvad (hambad). Nii pole tegemist enam palja kättemaksusooviga, vaid hoopis desarmeerimisega.¹⁶

B. Janowski nimetab vaenupsalme armastamiskäsu (3Ms 19:34; Mt 5:42) vastandtekstideks. Ta resümeerib:

Vaenupsalmid liiguvad kitsal piiril omavolilise kättemaksu ja kättemaksust loobumise vahel. Need väljendavad karjet õiguse järele

¹⁶ Ingo Baldermann, *Ich werde nicht sterben, sondern leben: Psalmen als Gebrauchstexte* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchen, 1990), 29.

ebaõiglust täis maailmas ja loodavad, et Jumal kuuleb rõhutuid ja toob abi. Kristlik kirik ja teoloogia ei peaks neid tekste nende halva terapeutilise kvaliteedi pärast enneaegselt maha kandma, vaid õppima neid uuesti lugema.¹⁷

Kättemaksupsalmide puhul tuleks rõhutada, et need pole vägevate meeste sadistlikud fantaasiad, vaid on kirjutatud ohvri perspektiivist lähtuvalt. Pigem esitavad need meile otsese väljakutse rääkida oma vaenlastest ja vaenlasekujutistest ning konfronteerivad meid küsimusega, kas me seisame ohvri või ülekohtutegija poolel. Psalmides võetakse vaenlast tõsiselt, tema vastu pöörduakse otsustavalt. Kes aga tõrgub sellises olukorras needust palumast, võib teeselda, nagu vaenlast polekski, isegi mitte Jumala vastast. Viimases hädas haarab psalmist kaitsetu relvad. Ta kõneleb kiivusest Jumala vastu, protesteerib patu ja ebaõigluse vastu, kuid ta ei lasku kakluses ega kahjurõõmu.

Psalmidest (nt Ps 35; 59; 70) võib näha, et vaenlased üritasid kõrvaldada oma ohvrit enne, kui too jõudis varjuda pühapaika, kus “armetu ja vaene” võis arvestada Jumala kaitsega (vrd Ps 3; 17; 27; 57; 63). Kuid see asüül on laulja pääsemisteel alles algus, sest seal ootab ta (forensilist) lahendust terve pika öö kuni hommikuni.¹⁸

Paljud üksikisiku palvelaulud on ajendatud vaenlase võitmise soovist. Palvetaja teab, et omast jõust ta seda ei suuda. Koos Jumalaga pole vaenlased aga psalmistile enam lõks, kuhu sattudes tuleb paratamatult alla anda. Seega näeme, et vaenulike jõudude koha pealt on Psalmid mitte “alistumise raamat”, vaid tunnistus uuest lootusest, mis avaneb Jumala poole pöördudes.

Iisraelis kuulus kogu jurisdiktsioon põhimõtteliselt Jahvele. Needuse kaudu antakse kõik (lepitamata) rasked kuritööd edasi

¹⁷ Bernd Janowski, “Dem Löwen gleich, gierig nach Raub. Zum Feindbild in den Psalmen”, *Evangelische Theologie* 55 (2, 1995), 157.

¹⁸ Hans-Joachim Kraus, *Theologie der Psalmen* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchen, 1979), 165.

temale kui ülemkohtunikule. See võis toimuda iga-aastaselt lepingu uuendamise puhul (vrd 5Ms 27; Jos 8:30–35). Samuti on öeldud, et iga needmispsalmi retsiteerimine oli teatud mõttes Sekemi (Eebali mäe) muljetavaldava needmistseremoonia väikene kordus. Nii nagu vanad needused saavad prohvetite juures ähvardusteks, nii saavad need psalmistide suus palveteks.

Iga konkreetse psalmi puhul tuleks mõelda palvetaja situatsiooni üle. Süüdistatute palvetest kõlab äärmuseni viidud inimese hädakaitse, kirglik apelleerimine Jahve õiglusele, kes võib teda päästa laimaja karistamise kaudu. Palvetaval kogudusel on kitsikuses, mille toob endaga kaasa terve rahva ühine vaenlane, tegemist jumalarahva ellujäämise ja Jahve auga. Kuna jumalavaenulikke õelaid peeti Jumala vihkajateks, arvas vaga, et temagi peab neid omalt poolt vihkama (Ps 139:21j).

Kes on psalmisti vaenlased? Enamasti on nad anonüümsed, vaid rahva kaebelauludes (Ps 44; 60; 74; 79; 80; 83) on nimetatud konkreetseid vaenulikke naaberrahvaid (Edom, Moab, Paabel). Neid psalme lauldi kaebepidustustel, kus vastaseid avalikult süüdistati ja kõlasid raevukad kättemaksusoovid. Iisrael ja Jahve olid lepingu-vahekorras ning nii oli rahval õigus appi hüüda teist lepingupoolt.

Ühes asjas ei lase psalmist endaga kaubelda – ülekohtute gijaile ei tohi jääda viimast sõna. Näiteks Ps 137 pole juttu lihtsalt imikute sadistlikust tapmisest. See drastiline pilt väljendab karmimas mõeldavas vormis soovi, et maamunalt kaoks kõik paabellik ja et terrorivalitsus häviks koos oma juurte ja viljadega. Igatahes tuleks selliseid psalmisõnu kuulata vaoshoitult ja mitte vastandada neid emotsionaalselt uuetestamentliku *agape*'ga või humaniseerivalt kritiseerida kui liiga vanatestamentlikke, kus taotletakse Jumala reaalse jõu kohest demonstreerimist.

Jumalalt kohut mõistvat sekkumist paludes tuuakse põhjuseks vaenlaste salakaval tegutsemisviisi (Ps 35:7). Kuri tegu peab pöörduma vaenlaste pea peale tagasi (vrd Ps 7:14–17; 9:16; 57:7; 141:10). Veel konkreetsemad on palved, kus ei soovita midagi vähemat kui vaenlaste surma. Laulikute poolt koostatud karistuste

soovisedelil ei puudu peaaegu miski (Ps 109:6–20). Torkab silma, et igatsetav kättemaks on kollektiivne – mitte üksnes konkreetsele “öelale”, vaid kõigile tema pereliikmetele, esivanemaile ja järeltulijaile saagu osaks täielik häving.

Vastaste hukkamõistmise soovimine ja palve vaenlaste hävitamise pärast (nt Ps 59:12–16), mida küllalt sageli on tavatsetud seostada kättemaksuafektiga, on olnud mitmesuguste refleksioonide ja hinnangute objektiks. Vanas Testamendis on ajalugu kujundavaks jõuks Jumala pääste, mis ilmneb nähtavates manifestatsioonides keset maailma ning teostab õigustmõistva otsuse.

c) Hermeneutiline perspektiiv

Kättemaksupsalmide vaatlusel tuleb arvestada, et poeesiakeel on piltlik. Selle üksikväljendusi ei tohi mõista dogmaatiliste õpetuslausetena ega tõlgendada sõna-sõnalt, pigem võib neid võtta mänglevalt-elastselt ja lasta endale mõjuda kui pilte. Sõna-sõnaline interpretatsioon on Psaltri puhul välistatud vahel juba seetõttu, et mitmed sealsed väljendid vaenlaste needmise kohta räägivad iseendale vastu ja välistavad üksteist (nt Ps 59:6a.12).

Veelgi enam kui muude piiblitekstide puhul ei tohi kättemaksupsalmides üksiklauseid kontekstist välja rebida. Psalmi ühe osana väljendavad kättetasumislausel autori valu, abitust, oskamatused edasi minna, mis – nagu me ikka ja jälle näeme – Jumala abiga ületatakse ja jõutakse viimaks triumfeerivasse kiitusesse (vt Ps 35; 58; 59; 69; 70; 83; 94; 109; 139).

Psalmide poeesias on sageli tegu pigem meeolelu väljendamisega kui asjaolude kaine edastamisega. Seal räägitakse rõõmust ja lootusest, raevust ja vihast – kõigest, mis puudutab inimest. Nii on Ps 137 lõpusalmid, mis eraldi võetuna mõjuvad väga šokeerivalt, luulesõnadesse pandud elementaarne viha, mis pole selles laulus aga midagi muud kui autori silmapaistvalt positiivse armastuse negatiivne väljendus, mida ta tunneb Jeruusalemma ja Siioni vastu ja mis hingestab kogu psalmi.

Edasi tuleb silmas pidada, et nii teoorias kui praktikas järgitaks

fundamentaalselt hermeneutilist printsiipi: Pühakirja üksiksalm, nii ka kättemaksuväljendeid ja -soove, interpreteeritagu ja aktuali-seeritagu tervikust lähtuvalt. Selleks tervikuks on siin esmalt üksik-psalm, siis kogu raamat või kogumik, edasi Psalter ning viimaks Vana Testament ja Piibel. Kõik see võib teatud määral determi-neerida, modifitseerida ja relativiseerida üksikväljendusi. Silmas tuleb pidada ka üldist “horisondi sulandumise” printsiipi, mille kohaselt interpreteerimisprotsessis iga teksti tähendust värvitakse ja vormitakse interpreteerija juba olemasolevatest eeldustest lähtuvalt.

Viimaks peab selles seoses viitama psalmides palvetava subjekti probleemile: ta pole enam üks väike, puhtindividuaalne mina, vaid keegi, keda provisoorselt võiks nimetada “üleindividuaalseks minaks”. Just seepärast on Psalmid olnud palveraamatuks paljudele.

d) Siinpoolseuse piiratus

Rääkides Psalmide raamatu kättemaksulõikudest, tuleb pöörata tähelepanu sellele, et need on seotud vanatestamentliku siinpool-suse piiratusega. Tol ajal oldi veendunud, et kõik, mida Jumal inimesele teeb, saab toimuda vaid sünni ja surma vahel. Kuna vaenlane tähendas iisraellasele alati lõplikku ähvardust, siis tohtis ja pidigi teda needma. Selles suhtes on psalmid loomulikud ja ehtsad. Alles Mäejutlus teab, et meil pole enam maist vaenlast, vaid pealekaebaja Saatan, ja üksnes teda on inimesel mõtet needa. Kättemaksupsalmid hoiatavad meid, et me ei peaks vaenlase armas-tamise käsku, mille eeltingimused on ülikõrged, millekski enesest-mõistetavaks ega võtaks kurjuse eksisteerimist liiga kergelt. Mitmes psalmides väljendatud kättetasumise karmust tuleb mõista oma ajastu kontekstis, kus sõjapidamise praktikas oli õiguse teostamine ettekujutatav vaid tekitatud kahjule samaväärses ja totaalses kättetasumises.

Vana Testamendi siinpoolseuse kohaselt pidi kõik, mida Jahve inimesega teeb, sündima siin ja praegu. Nii pidi ka karistus tabama

ülekohtust inimest juba selles elus. Pihipeeglis astub palvetaja ise Jumala ette alati õigena. Talle on see etteantud kvaliteet, millele ta julgelt võib toetuda, ehkki meie jaoks on tema moraal tihti küsitav.¹⁹ Selles seoses on mõistetav ka psalmistidele nii iseloomulik oma süütuse äge kaitsmine. O. Tärk konstateerib, et “psalmist on kohtus alati pealekaebaja, mitte kohtualune”.²⁰ Laulja tahab näha oma õiguse avalikku kinnitust, et ta ei paistaks teiste inimeste ees Jumala karistusalusena. Palvetaja arvates peab Jumal tekkinud konfliktis kellegi vastutusele võtma, ja kuna ta tunneb iseennast süütuna, peab see järelikult olema vaenlane. Kuid selline kättemaksuõpetus oli liiga skemaatiline, et elus läbi lüüa. Alati polnud ju õige see, kelle käsi hästi käis. Viimaks on Jumala õigluse kõrval ka tema arm, nii et algusest peale on jumaliku otsuse lähtepunkt kahetine.

K. Koch leiab, et Psalmis kujutatakse inimese tegu külvina ja tema käekäiku viljana – tegu jääb nähtamatuks, kuni see pole lõpuni mõjunud. Psalmistide arvates pole inimlik tegu iseenesest piisavalt mõjuv, vaid vajalik on Jahve sekkumine, veel parem tema kiirreageerimine, et tegu pöörduks saatuseks. Teo ja tagajärje vastavuses, kus see sünnib, nähti Jumala truudust.²¹

Tees, et Vana Testamendi järgi peab inimene ise kättemaksu eest hoolt kandma – Jumal “passib vaid peale” ja sekkub “ämmaemandana” –, haarab tervikut siiski puudulikult. Vana kättemaksu-institutsiooni tegelik mõte oli, et haavad ei tohi jääda lepitamata, ebaõiglus tuleb tasuda, muidu pole rahu. Seepärast oli antud käsk: “Elu elu vastu, silm silma vastu, hammas hamba vastu” (2Ms 21:23–25; 5Ms 24:16). Jumal ise, elu looja ja hoidja, teostab tegelikku kättemaksu, ilmutades end maa peal kui kohtumõistja (Ps 94:1–2), kelle poole tagakiusatu pöördub oma palves.

¹⁹ Henning Graf von Reventlow, *Õiglus ja maailmakorra mõte. Vana Testamendi teoloogia loeng TÜ usuteaduskonnas sügissemelstril 1998* (käsikiri).

²⁰ Osvald Tärk, “Kohus ja tasu psalmides”, *Mõtisklusi psalmidest: Teine raamat* (käsikiri), 116.

²¹ Koch, “Gibt es ein Vergeltungsdogma im Alten Testament?”, 19–22.

Oleks kergemeelne ja üksnes emotsionaalselt motiveeritud märgistada psalmides leiduvat kättemaksusoovi (Ps 79:10jj; 83:10jj; 137:8j) tüüpiliselt vanatestamentliku, irreligioosse, mittekristliku ja jälgina. H.-J. Kraus leiab, et üleskutse kättemaksuks lähtub arusaamast, nagu oleks pilgatud Jahvet ennast, puudutatud tema au (Ps 79:12). Sel puhul tuleks tähele panna, et Iisrael ei asu ise kättemaksu teostama, vaid palvetab Jahve poole ja kutsub teda üles kätte tasuma (5Ms 32:35; vrd Rm 12:19). Kättemaks, mida Iisrael loodab, on Jumala kohus vaenulike rahvaste pilkamise ja kurjuse üle, igatsus, et Jahve ei lubaks vaenlastel takistamatult möllata. Jahve meelevalla nähtava tõestuse ootus on mitte ainult vanatestamentlik, vaid sisaldub ka Uues Testamendis. Mõlemas oodatakse, et see teostuks mitte üksnes nähtamatus, ideaalses valdkonnas, vaid ka selle maailma tegelikkuses. Seepärast kõlab kutse Jumala kohtumõistmiseks ja kättemaksuks keset jumalarahva väljakannatamatuks muutunud valu ja piina kuni Ilmutusraamatuni (Ilm 6:10). Oleks Piibli tõe täielik mittemõistmine, kui me lihtsalt vastandaksime armastuse ja kättemaksu. Üleskutse kättemaksuks, nagu see avaldub psalmides, on mõistetav kui allasurutud jumalarahva ootus: Jahve vastaku vaenulike rahvaste pilkele ja õelusele kohtumõistmise ja oma jõu tõestamisega. Selles perspektiivis on armastuse ja kättemaksu vastandamine väär.

Ei tohi unustada, et enne Kristust oli Pühakirja lausete tõestamise ainsaks vahendiks pragmaatiline test, mille põhjal eksiteel olijaid tabas õnnetus ja pääste sai osaks neile, kes hoidsid tõe poole. Niikaua, kui kurjad näisid võidutsevat, paistis nende edu rääkivat vastu Iisraeli Jumala suveräänsusele. Vana Testamendi usklik ei saanud sellise olukorraga kuidagi leppida. Kuna ta identifitseeris ennast täielikult Jumala rahvaga, võis ta Jumala vaenlasi vaadata kui omaenda vaenlasi ja anuda Jumalat, et too hoiaks alal oma au ja näitaks oma õiglust, hävitades need, kes seavad – olgu teoreetiliselt või praktiliselt – tema Seaduse ja kõikvõimsuse küsimärgi alla. Toonase mõtlemise kohaselt sai Jumala otsus olla vaid kahesugune – kas poolt või vastu. Siit läheb psalmivagaduse

piir. Muudatus tuli alles siis, kui Kristus suri kõigi inimeste, ka Jumala vaenlaste eest, ja palus ristil rippudes neile andestust. N. Füglisteri meelest pole tarvis rõhutada, et vanatestamentlikud väljendid vaenlaste karistamisest ja hävitamisest ei sisalda ilmselt veel seda, mida kristlikus teoloogias tavaliselt igavese hukatuse all mõistetakse.²²

KOKKUVÕTE

Käesolevas artiklis on vaadeldud kättemaksuteemat Psalmides. Ilmneb, et Psaltri ulatuslikust materjalist võib antud teema jaoks kõnekaid lähtetekste ära tunda tüüpilistest heebrea märksõnadest, millest olulisemad on אלה, ארר, נקם, גמל, שלם. Teisalt tuleb pidada silmas ka paljudes teisteski psalmides väljendatud kättemaksu, sajatusi, vaenlase kahjustamist jne sisaldavaid mõtteid, soove ja palveid.

Tarvitusel on mitmeid termineid, millest kõige levinum on liitsõna “kättemaksupsalm”. Viimane on aga liitsõna mõlemale osisele mõeldes üsna ebaõnnestunud väljend, liiatigi pole sellel heebrea-keelset vastet. Kuna kättemaksupsalmid ei moodusta iseseisvat žanri, siis on pööratud tähelepanu vaid konkreetsetele kättemaksuteemat sisaldavatele psalmilõikudele. Pole üheselt kindel, kas kättemaksudogma esineb Psaltris endas, või on tegemist hilisema, eelkõige Septuaginta tõlkijatest lähtunud arusaamaga. Kättemaksupsalmides ilmneb mitmeid aspekte, millest lähemalt kirjeldan nelja.

Esiteks, literaarne küsimus. Kõnealused palved on idamaalase hetketunnete *re-action*. Tegemist on luulega, kus mõni väljend on meile arusaamatum kui psalmistidele endile. Psaltrisse kui Iisraeli koguduse lauluraamatusse on võetud juba üldistus, mitte enam üksikjuhtumid. Rahuldavat lahendust ei saa pakkuda ka irriteeri-

²² Notker Füglist, “Gott der Rache?” – T. Sartory, hrsg., *Entdeckungen im Alten Testament* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1970), 127.

vate lõikude suvaline väljajätmine. Vajalik on sisse elada idamaalaste tunnetesse ja keelekasutusse ning õppida eristama autorite sõnu ja tegusid.

Teiseks, piibliteoloogiline vaatenurk – võitlus “armetute ja vaeste” eest. Kõnealuste psalmilõikude autorid puutuvad kokku erinevate vaenlastega. Iseennast loevad nad “armetute ja vaeste” hulka, kelle viimane abimees on oma rahvaga lepingu sõlminud Jahve. Vagade probleemiks on aga see, miks Jumala vastus nii kaua viibib. Kättemaksupsalmides on väljendatud lauljate positiivse taotluse (viletsa päästmise) negatiivne külg (kättemaks õelale). Kuna häda oli põhjustatud teiste inimeste poolt, siis suutis palvetaja näha võimalikku abi üksnes Jumala sekkumises enda kasuks, mis samas tähendas kättetasumist vaenlastele.

Kolmandaks, hermeneutiline perspektiiv. Ka (kättemaksu)-psalmide puhul ei ole lubatud teha isoleeritud üksiksalmidest liiga kaugeleulatuvaid dogmaatilisi järeldusi.

Neljandaks, nende psalmide puhul peab arvestama siinpoolsuse piiratud autorite mõttemaailmas. Tolleaegse arusaama järgi oli Jumala tegutsemine kujuteldav üksnes siinses elus. Endid õigeks pidavatele vagadele oli eluliselt oluline, et Jumal vastaks neile juba selles elus ja kõik saaksid seda näha.

Kindlasti võime püüda kättemaksupsalmide autoreid mõista, aga me ei pea nendega kõiges nõustuma. Psalmid on kunstirikas luule, mille vormist ja keelest ei peaks kaugenema ka meie kättemaksupsalmide teoloogia. See ei tohiks esitada vaid kimpu täpseid õpetuslauseid, vaid võiks pigem kanda endas ka Psaltri lennukat joont.

Kättemaksupsalmide ägedad laused tuletavad meelde, et maailmas on olemas niisugune asi nagu kurjus ja et Jumal vihkab seda. Kui neis ongi inimlikku piiratust, kõlab läbi nende kirjakohtade siiski Jumala sõna. “Armastuse vastand on mitte vihkamine, vaid ükskõiksus, ja selle ükskõiksuse vastu võitlevad psalmide vaenusõnad” (Eli Wiesel).